

Justícia de senyors: Poblet i Sant Jeroni de la Murtra (segles XVI-XVII)

Valentí Gual Vilà
Carles Díaz Martí

“... si donau lo dit al villà, ell se pendrà la mà,
y si-ls ne suffriu una, ells ne faran quatre”

FRANCESC TALET, *frare de Sant Jeroni de la Murtra (segle XVII)*

Introducció

L'exercici de la justícia durant el període modern estava en mans majoritàriament del rei, de la noblesa laica i de l'estament eclesiàstic. Les proporcions de les jurisdiccions respectives al Principat de Catalunya a la fi de l'Antic Règim —41%, 31,3% i 20,5%—¹ evidencien la importància de la justícia senyorial, tant baronial com eclesiàstica, lleugerament superior a la meitat del total.

Els monestirs foren, sense dubte, un dels agents preponderants en aquest aspecte i el més destacat en l'àmbit de l'Església. Aproximadament dos centenars de cases religioses poblaven el territori català. No constituïen un bloc unitari ni uniforme, sinó que hi havia una gran diversitat de situacions atribuïbles, entre d'altres causes, a l'orde i regla monàstics, a la ubicació geogràfica, a l'antiguitat i a la riquesa de cada cenobi.

1. Jesús MESTRE I CAMPI et Víctor HURTADO dir., *Atles d'història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1995, p. 166.

Quina repercussió tenia aquesta diversitat en l'àmbit concret de l'aplicació de la justícia senyorial? Hi havia grans diferències en la forma en què les comunitats monàstiques resolien la tasca d'exercir la jurisdicció? Es pretén donar una resposta a aquestes qüestions, amb un èmfasi especial en l'aplicació de les sentències de mort, comparant dos cenobis de característiques diferents: Santa Maria de Poblet i Sant Jeroni de la Murtra. Mentre Poblet, panteó reial, fundació del segle XII, era un monestir cistercenc d'implantació rural, ric i amb una nodrida comunitat,² Sant Jeroni de la Murtra es va fundar a l'inici del segle XV, en àmbit rural però a una distància propera a Barcelona, amb una comunitat que difícilment sobrepassava la vintena de religiosos.³

Els dominis

Bertran Nicolau, fundador de Sant Jeroni de la Murtra, va incloure en l'acte fundacional la donació dels llocs de Concabella i Gra (Segarra), amb l'alta i la baixa justícia, així com el mer i mixt imperi.⁴ Com a conseqüència de les dificultats sorgides durant la guerra civil catalana (1462-1472), la comunitat decidí desprendre's d'aquests feus. A principi del segle XVI i arran de la lluita dels censals que fonamentaven la seva economia, el monestir adquirí l'any 1505 el castell i lloc de Tous a Joan Ram i Isabel Sapllana.⁵ S'inicià així un domini que no finalitzaria fins a la desamortització de Mendizábal, el 1835.

2. Comptava 100 monjos i 40 conversos l'any 1618 (Gener GONZALVO I BOU, *La vida privada de la comunitat de Poblet a l'edat mitjana i moderna*, Publicacions de l'Abadia de Poblet, 1999, p. 86).

3. Tal com es posa de manifest en la llista dels conventuals que assistien als capítols durant el segle XVII (Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Monacals d'Hisenda (MH), vol. 3834, "Tercer llibre dels actes capitulars del monestir de Sanct Hierònym de la Murtra, alias de la Vall de Bethlehem" (1598-1659)). Cal tenir present que en aquestes llistes, on solen aparèixer de 10 a 15 membres, només hi consten els religiosos sacerdots. Es fa, aleshores, la suposició que una tercera part estava formada pels frares llecs o conversos.

4. Carles DÍAZ MARTÍ, *Bertran Nicolau, fundador de Sant Jeroni de la Murtra*, Museu de Badalona, Badalona, 2006, p. 178.

5. Josep RIBA I GABARRÓ et Josep Mª CUYÀS I TOLOSA, "El castell de Tous i el govern dels jerònims", a D.D.A.A., *Tous, mil anys d'història*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1981, p. 154-155.

A Tous, els jerònims de la Murtra no tan sols foren senyors –i com a tals, impartiren justícia, alta i baixa–, sinó que també posseïren la rectoria de la parròquia de Sant Martí des de 1539.⁶ Tous fou l'únic domini que el cenobi badaloní posseí durant els segles moderns, però hi disposà pràcticament de tots els drets senyorials i jurisdiccionals, i esdevingué, sense dubte, una peça clau de la seva economia. Tal com comenta el cronista set-centista de la comunitat, en referència a la jurisdicció –“y si aquesta separaven del lloch de Thous, valria molt poch”–,⁷ aquesta era l'autèntica clau de volta del domini del monestir a la localitat. La vila, emplaçada a l'oest de la comarca de l'Anoia, entre Igualada i Santa Coloma de Queralt, va passar de la quarantena de focs a l'inici del segle XVI fins als 70 i més de 400 habitants en el cens de 1626.⁸ Una població de dimensions mitjanes que va ser governada des d'un monestir contemporani situat a uns 90 quilòmetres de distància.

El cas de Poblet és força diferent. Des de mitjan segle XII, el cenobi va incorporar al domini territorial i jurisdiccional una gran quantitat de pobles i llocs. A inicis del segle XVII, eren una trentena llarga, i això sense considerar els termes despoblats que el monestir tenia a ponent. El control i l'administració de la ingent superfície i nombre de vassalls es feia gràcies a la divisió en diverses baronies: la del monestir, la de les Garrigues, la d'Urgell... El control pobletà s'estenia cap a l'oest català: la meitat de l'actual comarca de les Garrigues era seva (l'Albagés, el Cogul, Fullella, Juncosa, els Omellons, la Pobla de Cérvoles, el Soleràs, Tarrès, els Torms, el Vilosell, Vinaixa); a l'Urgell hi tenia la joia més preuada (Verdú, que nodria d'ingressos les arque pobletanes gràcies a les fires de Sant Marc; a més de Boldú, Castellserà, la Fuliola i Montblanquet); a la Conca disposava de Vimbodí (el lloc més proper i també el més conflictiu), Vallclara i Senan (que quedà buit a mitjan segle XVI i calgué repoblar); a la Noguera tenia Algerri, Bellcaire, Bellmunt, Boix, Butsènit, Menàrguens, Tragó; a la Segarra, Granyanella i Sant Domí... A més, un parell de llocs al País Valencià: Quart (de Poblet) i Aldaia, amb el priorat de Sant Vicent de la Roqueta extramurs de la ciutat de València. Aproximadament, el cenobi controlava un miler de quilòmetres qua-

6. RIBA et CUYÀS, “El castell de Tous”, p. 177-180.

7. ACA, MH, vol. 2516, f. 342.

8. Josep IGLÉSIES, “La demografia de Tous a partir del segle XIV”, a *Tous, mil anys d'història*, p. 218-220.

drats i també, segons les dades del fogatge del 1553, un miler de focs. Vimbodí i Verdú ratllaven els 150 focs, Menàrguens eren prop de 80 i Vinaixa i el Vilosell rondaven la cinquantena.

L'organització

Quant a l'organització de la jurisdicció del monestir de Sant Jeroni de la Murtra, les fonts documentals revelen una diferència fonamental entre l'alta i la baixa justícia. Les causes criminals i l'aplicació de les penes més severes eren delegades per la comunitat a un noble sota el títol de procurador general. Tot i que la procura incloïa formalment les causes civils, a la pràctica se circumscribia a les causes criminals, tal com es posa de manifest en el capítol conventual de 12 de setembre de 1610 quan, arran de la mort del comte Pere de Queralt, la comunitat decidí demanar a la comtessa que acceptés la procura, "pux nosaltres no podem exercir lo criminal".⁹ Quedarà palesa la intervenció del procurador en els casos documentats de pena capital.

Els nobles escollits pels jerònims per tal de delegar-los l'alta justícia foren senyors de poblacions properes a Tous. A partir de mitjan segle XVI, tingueren aquesta funció els barons, i després, a partir de 1599, comtes, de Queralt.¹⁰ No és difícil suposar que no devia sortir a compte a la comunitat la creació de la infraestructura necessària per poder jutjar les causes d'alta justícia, relativament infreqüents, i que una solució òptima

9. ACA, MH, vol. 3834, f. 39. El cronista il·lustra perfectament aquest fet quan afirma: "anà allà ab lo senyor don Jordi Aymerich, que per ventura, devia tenir la procura per orde del convent de las causas criminals de Thous, com après la an tinguda molts [anys] ha los de la casa de Queralt, don Garau de Queralt y son fill don Pedro, vuy compte de Queralt, que també fa mercè a aquest convent, encara que sigui [a] compte de ministrar la justícia criminal de aquell lloch" (ACA, MH, vol. 2516, f. 154).

10. Els procuradors generals documentats són Ramon de Copons, senyor de Copons (1508-1515), Jordi Aymeric, senyor del castell dels Hostalets de Cervera (1515-1521), Guerau II de Queralt (1521-1534), Manuel de Rajadell, senyor de Jorba (1535-1540), Guerau III de Queralt (1548-1565), Pere VIII de Queralt (1577-1610), la comtessa Maria Codina i Dalmau de Queralt (1623-1640), segons ACA, MH, vol. 2490 "Libre de la cort del castell de Thous", s. n.

era delegar-les a nobles que, per exercir jurisdiccions en dominis més extensos, ja disposaven de tots els mitjans necessaris. Se sap que certes causes criminals foren dutes a terme a Santa Coloma de Queralt.¹¹

Tot sembla indicar que el procurador general actuava a petició expressa del convent. Així, per exemple, en el capítol conventual de 8 de març de 1623, el vicari es féu ressò que el prior havia demanat al comte de Queralt la captura de dos homes, per la qual cosa li podien pagar 40 lliures.¹² Així mateix, el 8 de març de 1600 la comunitat decidí encarregar a Pere de Queralt el càstig sobre el batlle de Tous pels atreviments que havia realitzat.

No es detecta la presència del procurador general en l'exercici de la baixa justícia, sinó que aquesta quedava en mans d'un dels monjos de la comunitat o, per delegació, en el batlle. En aquest sentit, la comunitat va adoptar durant el segle XVI dues solucions diferents quant a la presència d'un dels seus a Tous. La primera consistia que el procurador de la comunitat, que per definició s'ocupava de totes les qüestions seculares del monestir, s'encarregava dels afers de Tous com a part de tota la seva feina. El fet que el feu estigués allunyat del cenobi va provocar ben aviat la creació de la figura del segon procurador, la funció del qual era vetllar per tots els afers que el procurador no podia atendre en el temps en què residia al castell touenc.

La segona solució adoptada fou la implantació de la figura del procurador de Tous, diferenciada de la del procurador, que tenia com a missió el govern de la localitat, el cobrament dels drets senyorials, l'administració de la justícia i el manteniment de l'ordre públic –en col·laboració amb el procurador general i els oficials de la batllia– i la comunicació dels afers més importants amb el prior i la comunitat. L'altre procurador, que residia habitualment a Barcelona quedava, en conseqüència, exempt dels afers de la senyoria.

La segona solució implicava el desplaçament continu d'un monjo a Tous, exercint tasques bastant allunyades del que correspondria a un sacerdot pertanyent a un orde contemplatiu. Tanmateix, suposava un millor control

11. RIBA et CUYÀS, "El castell de Tous", p. 187.

12. ACA, MH, vol. 3834, f. 75.

i administració de la senyoria. L'adopció d'una o altra alternativa es devien prendre tenint en compte el nombre de membres de la comunitat, la possibilitat que un tingués la capacitat necessària per exercir l'autoritat senyorial i la situació general a la localitat.¹³

Fou el cas d'Antoni Joan i Joan Puig que, a mitjan segle XVI, i en l'exercici de la procura de Tous,¹⁴ prengueren part en nombrosos casos civils (concòrdies entre particulars, penyores, fitacions de terres, etc.) en comparació amb els anys anteriors i posteriors en què la presència de frares de la comunitat fou més esporàdica i on apareixen en major proporció el batlle i sotsbatlle.¹⁵ A principis del segle XVII es tornà a adoptar la figura del procurador de Tous, amb la intenció que "se encarregue de la coses de Thous y que assista allí y que, per tant, convenia elegir persona que tingués les parts que convenien per exigir dit càrrech". A la proposta del prior, el convent respongué que hi estava d'acord "per haver-hi tanta necessitat de justícia que ve per no haver-hi qui la exigesque".¹⁶

La intervenció dels monjos a la senyoria quedava subjecta, per tant, a un conjunt de condicionants generals i al criteri del prior que, cal recordar-ho, exercia durant un trienni. En algunes ocasions ha quedat documentada la mateixa presència del prior en plets civils.¹⁷

Sota el comandament del pare procurador i el procurador general, es troben la resta d'oficials de la baronia: batlle, sotsbatlle, assessor, notari, procurador fiscal i saig. El batlle i sotsbatlle eren escollits pel capítol conventual entre els habitants de la localitat. Assistien el pare procurador i el procurador general¹⁸ en les seves funcions, tot i que també podien actuar pel seu compte en temes civils. Així, per exemple, consta que el batlle Jaume Mas donà guiatge a Gabriel Busquets, de la baronia

13. El cronista de la comunitat atribueix a la no disponibilitat d'un religiós amb la suficient vàlua per justificar que no hi hagi un monjo de forma contínua a Tous (ACA, MH, vol. 2515, ffp. 185-186).

14. ACA, MH, vol. 2516, ffp. 293, 303.

15. ACA, MH, vol. 2490, s. n.

16. Acte capitular del 2 de setembre de 1607 (ACA, MH, vol. 3834, f. 30v).

17. És el cas, per exemple, del prior Francesc Rovirola els anys 1573 i 1574, i Miquel Mongia el 1579 i 1580 (ACA, MH, vol. 2490, s. n.).

18. Així, per exemple, el batlle Joan Forn imposa la multa de 50 lliures sentenciada per Pere de Queralt a un particular per actes no prou lícits (ACA, MH, vol. 2490, s.n.).

de Queralt (25 de setembre de 1522); féu judicar unes terres a tres prohoms (20 de gener de 1523) i arrestà aquells qui devien certes quantitats de blat (13 de maig de 1527).¹⁹

Són molt nombroses les situacions en què el batlle o sotsbatlle assistiren el pare procurador en qüestions civils. En conseqüència, ambdós càrrecs havien de comptar amb la màxima confiança de la comunitat, que no dubtava a cessar-los quan el seu capteniment no era adient, segons el criteri i interessos de la senyoria. Es destaquen tres exemples: el 19 de juliol de 1562, es decidí la substitució del sotsbatlle Melcior Genovès perquè “consentí ho donà consell en que dit dia se posassen certas flòs en certas portas de dones casades en Thous” i no voler retractar-se davant el procurador general;²⁰ el 8 de setembre de 1600 cessaren el batlle perquè havia donat autoritat a la constitució d'un sindicat del poble amb motiu d'un conflicte per la capbrevació del terme;²¹ i el 22 de desembre de 1622 fou remogut de la sotsbatllia perquè exercitava el seu ofici amb poca fidelitat.²²

L'assessor era un advocat que intervenia en els procediments judicials per tal d'assegurar que s'ajustaven a dret. Consta que el 13 de novembre de 1567, Francesc Ubach, doctor en ambdós drets, havia participat en la sentència d'una demanda entre particulars, així com en una causa civil l'any 1573. El 6 d'agost de 1601 consta com a assessor Manuel Serra,²³ advocat d'Igualada, a la mort del qual s'insta el capítol de nomenar un nou assessor perquè “hi ha certa urgència per alguns negocis que hi ha”.²⁴ La importància d'aquest ofici per al correcte desenvolupament de l'administració de la senyoria es posa de manifest l'any 1627 quan, a causa del trasllat de l'assessor a Cervera, el prior proposa al convent de nomenar-ne un altre, “principalment en ocasió present, en què lo balle de Thous és jove y té poca experiència de negocis”.²⁵

El notari tenia com a funció donar fe pública de tots els actes que tenien lloc a la cúria de la baronia de Tous. Exercí aquest càrrec durant gran

19. ACA, MH, vol. 2490, s. n.

20. ACA, MH, vol. 2490, s. n.

21. ACA, MH, vol. 3834, f. 10r.

22. ACA, MH, vol. 3834, f. 74r (22-VIII-1622).

23. ACA, MH, vol. 2490, s. n.

24. ACA, MH, vol. 3834, f. 70v.

25. ACA, MH, vol. 3834, f. 85v.

part del segle XVI el notari igualadí Martí Joan de Franquesa. L'any 1515, Pere Benajam, procurador del monestir, va promoure Joan Galzeran Baró com a notari del castell i terme de Tous.²⁶

Una altra figura és la del procurador fiscal que, de vegades, realitzava les enquestes de les causes judicials. En la documentació consultada apareix en comptades ocasions,²⁷ possiblement perquè en dur-se a terme les causes més complexes a la cúria pròpia del procurador general –per exemple, a Santa Coloma de Queralt–, allà ja en devien disposar d'un; i en les qüestions civils, que es dirimien a la cúria touenca, bastava amb el consell de l'assessor. De fet, en aquesta línia apunta la resposta que el convent donà a la petició del prior de castigar el batlle. Els pares capitulars demanaren la intervenció del procurador general i, en cas que no fos possible, “s·i enviàs un procurador fiscal”.²⁸ Completa la nòmina d'oficials el saig o nunci, la funció del qual era informar de les decisions de l'autoritat local a les parts implicades. Apareix a bastament en la documentació llegint els bans per la població.²⁹

Es tracta, per tant, de l'organització habitual de les cúries senyoriales, amb les figures habituals del batlle, sotsbatlle, procurador fiscal, notari i saig. Amb tot i això, hi ha tres particularitats: la presència, a voltes contínua, de religiosos sacerdots de la comunitat exercint la jurisdicció; el recolzament en un noble de la zona, sota la figura de procurador general, en aquells casos que no es podien dur a terme per la seva complexitat en la cúria de Tous; i l'adaptació de l'organització a les circumstàncies del moment, ja fossin internes o externes.

En el treball de catalogació dels processos criminals conservats a l'Arxiu Històric de Poblet s'han descrit vora sis-cents casos, des de l'any 1400 fins al 1835, que és el de l'exclaustració monàstica.³⁰ El període que va de mitjan segle XVI a mitjan segle XVII n'abasta gairebé el 60% i possiblement aquesta concentració no és resultat de l'atzar sinó que té a veu-

26. ACA, MH, vol. 2490, s. n.

27. El 2 de març de 1520 (ACA, MH, vol. 2490, s. n.).

28. ACA, MH, vol. 3834, f. 10r (08-IX-1600).

29. ACA, MH, vol. 2490, s. n.

30. Els resultats són consultables a Valentí GUAL I VILÀ, *Justícia i Terra. La documentació de l'Arxiu de Poblet (armari II)*, Cossetània edicions, Valls, 2003 (reimpressió del 2008).

re amb la realitat d'una situació general de desestructuració i desordre. Coincideix, a grans trets, amb l'època daurada del bandolerisme.

Han estat identificats els càrrecs que composaven la cúria de Poblet, s'han detallat les funcions que exercien, si eren laics o eclesiàstics, l'evolució històrica dels oficis i s'han ofert algunes precisions sobre nomenclatura que difereixen de l'estudi clàssic d'Eduard Toda.³¹ Per raó de l'extensió territorial de les baronies i del divers grau de jurisdicció, els abats van haver de procedir a delegar poders i constituir tribunals i jutges regulars per exercir-los.

La jurisdicció criminal suposava la repressió de tota classe de delictes i la imposició de càstigs que podien implicar el vessament de sang i, així, afectar algunes regles canòniques imposades als religiosos. L'abat Trilla, el 1606, obtingué un breu papal que li confirmava –a ell o el seu delegat–, el poder d'intervenir en els processos criminals contra els seus vassalls sense incórrer en cap censura canònica, encara que en resultés condemna de mort, mutilació de membres o efusió de sang. En aquests extrems, el monjo-jutge havia d'abstenir-se de donar el seu vot i de firmar la sentència. L'any 1632, el Sant Pare va ratificar la facultat.³²

En la senyoria de Poblet, els que s'encarregaven d'administrar la jurisdicció delegada o que podien intervenir en els tribunals eren el batlle general (que passà a rebre el nom de governador general el 1634), el lloc-tinent de batlle o de governador, els batlles i sotsbatlles locals, l'assessor, el notari i escrivà major, el doctor en medicina, el cirurgià i l'executor de sentències.

La patent rebuda pel pare Antoni Congost el 1644 permet de relacionar les principals atribucions del governador general (i abans del batlle general): usar la jurisdicció civil i criminal, nomenar i "crear" batlles i sotsbatlles, fer les remissions –amb consell de l'assessor–, i nomenar i donar

31. Valentí GUAL I VILÀ, *L'exercici de la justícia eclesiàstica. Poblet, segles XV-XVII*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2000, especialment p. 13-18. És de referència obligada el capítol "Jurisdicció delegada i administració de justícia, 1600-1779", p. 304-328, de l'obra Eduard TODA I GÜELL, *La davallada de Poblet (Poblet als segles XVII i XVIII)*, original amb edició anotada i estudi introductor i a càrrec de Gener Gonzalvo i Alexandre Masoliver.

32. TODA, *La davallada de Poblet*, p. 306.

comissions a les persones que considerés oportunes. Segons Toda, la durada del càrrec de governador era quadriennal, com passava amb els abats des de 1623, i sempre havia de recaure en un monjo.³³ Les atribucions dels lloctinents de governador eren molt semblants, tot i que Toda hi afegeix la d'executar sentències i nomenar i "crear" jutges i notaris.³⁴

La consulta de la documentació pobletana no permet abonar completament les percepcions de Toda³⁵ sobre la figura del batlle general. En concret, Toda fa coexistir i dona un caràcter simultani als càrrecs de governador i batlle general, extrem que els processos de Poblet invaliden: el nom de governador general no apareix fins a 1634.³⁶

A parer de Toda,³⁷ els assessors jurídics eren advocats de carrera establerts a Montblanc que donaven la feina feta i mastegada als batlles i governadors generals. És una opinió que no s'escau de discutir, però sí que cal advertir degudament que no consta que fossin aconduïts per un termini de quatre anys.

Per privilegi reial, els monjos arxivers de Poblet eren els seus notaris. Això no treu que a inicis del segle XVII, a Vimbodí s'hi hagués establert una notaria contractada per ordre de l'abat. Els notaris que donaven lletra als processos foren objecte de represàlies i hi ha un parell d'exemples a la primera meitat del segle XVII.

El doctor en medicina i el cirurgià havien d'estar presents en la prova del turment infligit als inculpats que no confessaven la participació en els de-

33. El càrrec de batlle general de Santes Creus, assumit majoritàriament per un frare llec de la comunitat, tot i que també hi ha monjos que l'exerciren, tenia unes funcions similars als de Poblet, almenys durant la primera meitat del segle XVII (Elisabeth BALDOR ABRIL, *El monestir de Santes Creus des del primer abadiat quadriennal a la guerra dels Segadors (1619-1641)*, Pagès Editors, Consell Comarcal de l'Alt Camp i Arxiu Històric Comarcal de Valls, Valls, 1999, p. 72-75).

34. TODA, *La davallada de Poblet*, p. 305-306.

35. TODA, *La davallada de Poblet*, p. 308.

36. A Santes Creus queda palès que el batlle general i governador no són dues figures diferents, sinó dues maneres d'anomenar un únic oficial del monestir (BALDOR, *El monestir de Santes Creus*, p. 74-75).

37. TODA, *La davallada de Poblet*, p. 310.

lictos imputats. El cirurgià tenia la facultat d'aturar la tortura si advertia que podia arribar a provocar la mort o lesions greus en el reu. I, a més, era l'encarregat de descriure amb precisió les ferides, mortals o no, rebudes per una víctima de la violència privada.

El primer esment, documentat, de l'aplicació de tortura és de l'any 1612, quan el fadrí sabater de Vimbodí Pere Joan Pinyol va pagar, passant pel poltre, la pudenta acció d'embrutar amb excrements humans les portes de les cases del batlle, del notari –que també ho era de Poblet, Pere Sorolla– i d'un particular. Pinyol arriba a l'hospital de pobres, al costat de la porta forana, lloc acostumat “per fer la tortura”, amb una cadena al coll. És assegut i hi ha pa, vi, foc, ous, llum i altres estris. A la cambra hi són l'assessor, el procurador fiscal, dos cirurgians, el notari “i els altres ministres de la cort”. L'adverteixen que no vulgui macerar les carns amb el poltre i que digui la veritat. Pinyol respon que ja ho ha fet. A la segona lligadura del poltre, li esquerden el braç esquerre a l'alçada del canell, segons els cirurgians, i el metge mana parar el procediment.

El nunci tenia cura de fer les publicacions necessàries i portar les notifiacions dels jutges a coneixement dels interessats. Era nomenat directament per l'abat, segons Toda.³⁸ El ministre de sentències aplicava als reus les penes: tortura o turment per obtenir declaracions, marques de ferro roent a l'espatlla, assots, mutilacions de membres i mort a la força en execució de la sentència.

Toda no esmenta el procurador fiscal, ben present en els processos de Poblet. Defensa que la cort o tribunal es reunia a Vimbodí, mentre que se sap del cert que en moltes ocasions viatjava fins al mateix indret on havien tingut lloc els fets que calia jutjar.

Aplicació de la pena de mort

S'han documentat cinc execucions a la pena capital en el període 1557-1622 a la senyoria de Tous. Si s'exceptua el darrer cas –el penjament de

38. TODA, *La davallada de Poblet*, p. 314.

Magí Vidal—,³⁹ de la resta se'n disposa d'un coneixement detallat gràcies a la crònica set-centista de Sant Jeroni de la Murtra.

Tots els casos castiguen el delictes d'assassinat. El primer correspon a dos francesos, Joan Bosch i en Tarongeta, que mataren un compatriota prop de Sentfores. Guerau de Queralt, en qualitat de procurador general de la senyoria, fou l'encarregat de la captura, que va tenir lloc a Vilafranca del Penedès i Barcelona. L'execució fou duta a terme a Tous, després de la confessió dels acusats, durant el trienni 1557-1560.⁴⁰ Pocs anys més tard, Salvador Genovès, un habitant de la localitat, fou acusat de la mort d'un altre vilatà (1560-1563). Novament, el protagonista de la captura fou Guerau de Queralt. A més, en aquest cas es diu explícitament que la causa fou duta a terme a Santa Coloma de Queralt, després de la qual el reu fou dut al castell de Tous “y estant lo senyor don Garau present y fent assentar al balle en una cadira, li féu llegir la sentència y des de allí lo portaren a la forca a penjar”.⁴¹

Finalment, un fill de Cardó del Mas, del qual s'afirma que bandolejava per la contrada, fou detingut per Pere de Queralt, procurador general de la senyoria, acusat de la mort d'un home, durant el mandat del prior Claramunt (1572-1573). Detingut per segona vegada després d'haver fugit de la presó, fou encarcerat i condemnat a mort en un tribunal amb seu a Santa Coloma de Queralt. Fou penjat a Tous.⁴²

L'anàlisi dels processos criminals pobletans permet d'efectuar una aproximació a la cronologia i tipologia de les penes de mort dictades pel tribunal, que són vora una vintena de condemnes. En tots els casos fou a penjament en la forca, llevat d'un “assassi” que havia d'acabar amb la mà tallada, degollat i esquarterat. La primera pena capital dictada afec-

39. RIBA et CUYÀS, “El castell de Tous”, p. 189. Segons l'acte capitular de 22 de desembre de 1622 (ACA, MH, vol. 3834, f. 74r), la nul·la assistència del sotsbatlle en “la causa del que penjaren” fou una de les causes del seu cessament. Aquest referència documental retrassa l'execució en un any respecte al que s'havia publicat.

40. ACA, MH, vol. 2516, ff. 321-322. En aquesta font documental, les dades vénen majoritàriament referenciades als mandats dels priors de Sant Jeroni de la Murtra, que eren triennals. Per aquesta causa, no es pot precisar amb exactitud l'any de les sentències, sinó el trienni en què s'executaren.

41. RIBA et CUYÀS, “El castell de Tous”, p. 187-188.

42. RIBA et CUYÀS, “El castell de Tous”, p. 188.

ta dos homes de la Conca de Barberà –en concret, de Vallclara (senyoria de Poblet) i Sarral– i és del 1469, en la fase final de la Guerra Civil Catalana (1462-1472). Foren inculpats de ser enemics del Rei (de Joan II), d'encunyar moneda falsa i d'actuar d'espies.

La darrera ocasió, documentada, en què el tribunal pobletà dictà pena de vida fou l'any 1685. Un basc fou penjat a la forca plantada en una partida del terme de Verdú (Urgell), la població més important de la senyoria monàstica. Havia estat inculpat de la mort d'un company en una teuleria.

Hi ha un parell de casos coneguts únicament per referències i gràcies a un lligall identificat com a "sentències". El primer només deixa situar l'acció entre 1469 i 1495, quan va ser penjat un home de Tragó acusat de furt i homicidi. El segon, pertoca un procés de bruixeria, i cal retenir que cap a l'any 1554 fou penjada sota aquesta acusació una dona. La resta de casos van de 1566 a 1652. Són homes acusats de bandolejar, d'assassinar, de furtar blat (en una oportunitat), i una dona de ser "bruixa y metzinera" (la de Menàrguens, el 1616).

Un parell d'exemples serviran per veure com actuava la justícia de Poblet. El 17 d'agost de 1577, el procurador fiscal, Joan Giralt, denuncia al procurador general de Poblet, Hug de Guimerà, el pagès del "regni Gasconia" –de fet, natural de la diòcesi de Tolosa– Joan Marcelli. El tolosà és extret de la presó perquè presti declaració. Se sap que tenia 24 anys i només 18 quan va arribar a Catalunya. Els últims dos anys se'ls havia passat aquadrillat amb els homes de Pere Rabassa. Marcelli havia estat capturat a Fullea (les Garrigues), senyoria de Poblet, probablement el dia 15 d'agost o la vigília. En ser pres, duia pedrenyal, flascó i tots els arreus per a l'arma. Davant el tribunal pobletà declara que sap que no pot anar en quadrilla i armat per Catalunya sota pena de la vida, "emperò puix y só anat, no sé què dir-hi". Les declaracions dels testimonis i les tres que fa Marcelli ocupen els dies 18 i 19 d'agost. En acabar la darrera, l'encausat, davant de dos testimonis, diu que no té res a defensar "ans bé coneix que ha errat y per sò se pose en los brassos del senyor y de sos ministres (perquè) li hagen misericòrdia". L'espera endebades. És estranger, home de bàndol, ha anat armat i ha participat en múltiples accions delictives. El tribunal de Poblet entén que convé un escarment dur, per a càstig de Marcelli i exemple dels altres, com resa la sentència. El text no té un mot de pèrdua: "sie asotat p(er) los locs acostumats

della vila de Vimbodí i en la plasa major de dita vila li sien levades les dos horeles y posades o ficades en lo arbre dell costell que en dita plasa està, y de après sie penjat en un dogall p(er) lo coll en alta forca de tal manera que muyra y lur ànima li sie separada dell cos". Era el 23 d'agost: feia poc més d'una setmana que havia estat capturat.

La mateixa rapidesa mostrarà el tribunal l'any 1634, en el cas de Pere Mur, sabater de Vimbodí (Conca de Barberà). L'actuació processal la condueix el procurador fiscal, Ramon de Tutuan, que ho posa en coneixement del lloctinent de governador, Francesc Llobart. Els fets s'esdevingueren l'11 de gener i una setmana més tard Pere Mur va dictar testament i va demanar al governador que el seu cadàver pogués ser soterrat.

De la declaració de cinc testimonis presencials, es desprèn que Pere Mur va treure de sota la capa una destal i va esberlar el cap del seu gendre, Pere Forès. El batlle de Vimbodí va capturar Pere Mur i el va dur fins a Poblet, on fou empresonat. Va preguntar Pere Mur i aquest no especifica per quin motiu va cometre l'assassinat, només replica que ja ho havia d'haver practicat abans. Quan el dia 13 el sabater, de més de 60 anys, natural de Colungo, a l'Aragó, presti declaració, el tribunal requerirà informació sobre una somera de Mur que li havia estat emparada. Ell ho negarà, sense ampliar cap informació al respecte, ni fer cap oposició, tampoc, per impedir que l'afer del procés acabi malament. Sembla que Mur ha fet justícia, la seva justícia, i amb això en té prou. El governador, Gaspar la Roja, ho té clar: "ut llaqueo in alta furca per collum suspendatur taliter quod anima eius a corpore separetur et quod ante executionem dicte sententie absendatur eius manus dextera". Pere Mur coneix la sentència el 19 de gener. En el seu testament disposa set misses baixes a Montserrat i fa hereva la seva filla Isabel Anna, casada amb Jaume Oller. Ordena que la seva hisenda sigui venuda.

Seguida la pista de Pere Mur als llibres sacramentals de Vimbodí, ha aparegut el problema de no disposar de registre de defuncions fins al 1699, extrem que impedeix de confirmar l'execució de la sentència. La sèrie de baptismes informa que Pere Mur estava casat amb Paula, de qui entre 1613 i 1621 va tenir un fill i tres filles. Isabel Anna havia nascut el 23 de febrer de 1618 i tot just tenia 16 anys quan es van esdevenir els fets. S'havia casat amb Jaume Oller, de Rojals, el 20 de març de 1633, nou mesos abans de l'assassinat i, en prendre marit, la seva mare, Paula, ja era morta.

Conclusions

L'anàlisi comparativa entre dos monestirs ben diferents, Sant Jeroni de la Murtra i Santa Maria de Poblet, ha evidenciat que l'exercici de la jurisdicció adoptava diferents solucions segons les característiques pròpies del seu detentor. Un cenobi gran i ric, com Poblet, a banda de les cùries locals a cadascun dels aproximadament quaranta llocs de la senyoria, disposava d'un tribunal itinerant encarregat d'administrar i aplicar l'alta justícia, al capdavant del qual hi havia un membre de la comunitat amb el títol de batlle o governador general.

En canvi, Sant Jeroni de la Murtra, amb una comunitat i una economia més migrades, amb una senyoria formada exclusivament per una localitat, va adoptar una organització diferent, basada en la delegació de l'alta justícia a nobles veïns i en involucrar un monjo, ja sigui el pare procurador general o el pare procurador de Tous, en la cùria local, centrada en els afers civils. La importància econòmica que Tous tenia per a Sant Jeroni de la Murtra va provocar una implicació molt directa en els seus afers per part de la comunitat, que devia arribar a la conclusió que el més segur era que se'n fes càrrec personalment un monjo sacerdot. Les fonts revelen la intervenció del pare procurador, i a voltes del prior, en els assumptes civils i la seva presència a la vila fou constant al llarg del període estudiat, tot i ser molt sensible a la conjuntura, especialment a la relació amb els vilatans. És evident que Poblet no podia mantenir una organització similar, atesa l'extensió dels seus dominis.

Amb l'anàlisi de les sentències de mort, molt nombroses entre mitjan segle XVI i mitjan segle XVII, s'han posat de manifest novament les dificultats socials del període, fortament afectat pel fenomen del bandolerisme. En aquell temps, les accions dels homes de seguida, com els anomena la documentació, són diverses: furts, robatoris, assassinats, homicidis, assalts a masies, accions de saltamarges, encunyació de moneda bosquera, raptos i segrestos per obtenir rescats o composicions... A tot això, s'hi ha de sumar l'entrada en escena d'un ampli col·lectiu d'immigrants occitans que no ha aconseguit trobar un lloc en l'entramat social i les estructures productives del país. La marginalitat els empeny a delinquir com una forma més d'assegurar-se la subsistència, de no morir-se literalment de gana. Eren un temps difícils, en un país situat al marge de la dinàmica imperial, amb una noblesa vinculada al territori i amb

economies poc emergents, amb bosses de pobresa estructurals, amb un volum d'armament general de gran abast i amb una tendència generalitzada a prendre's la justícia per la pròpia mà. En aquest marc global, la justícia dels senyors no era cega, ni tenia equilibrats els plats de la balança. A un mateix delictes o falta no corresponia idèntic càstig o pena: depenia de si el protagonista era natural o immigrant, de si era privilegiat o plebeu, de si era nyerro o si era cadell... L'exercici de la justícia completava el domini de la noblesa laica i eclesiàstica amb un pes aclaparador: amb la baixa obtenien ingressos, amb l'alta intimidaven i terroritzaven amb la justificació del manteniment de l'ordre degut. El fet que s'hagin pogut documentar unes vint-i-cinc sentències a mort demostra que no s'ha de negligir en absolut una cara molt important d'un feudalisme polièdric.